

Plattenbau

Massawoningbouw in de voormalige DDR



Voorwoord

15 Januari 2004, S-bahn S25 richting Wartenberg, Berlijn. Op weg naar Marzahn was ik, en al turende door het grote venster van de S-bahn zag ik ze al in de verte, aan de horizon, opdoemend tegen een grijze hemel: de adembenemende, monotone, reusachtige betonkolossen. Ik moet het met eigen ogen zien, dacht ik tijdens een college toen ik nog in Berlijn studeerde, waarbij Plattenbausiedlung Marzahn de revue passeerde.

Een dik halfuur vanaf Alexanderplatz, op een uitgeleefd S-bahn station, koud, winderig door het gebrek aan ook maar iets dat op beschutting leek, daar stond ik dan, oog in oog.... Waar ik ook keek, Plattenbau. Een gevoel van somberheid daalde op mij neer. Wat heeft de DDR er toe aangezet om dit te verwezenlijken? Is het er daadwerkelijk zo slecht wonen als de media en het gros van de architectuurwereld doen voorkomen?

Hier moest ik meer van weten...

Samen met Moskow, St. Petersburg, Leningrad en Tashkent is Berlijn een van de testgebieden geweest voor de ontwikkeling van de geprefabriceerde massawoningbouw, in het Duits genaamd 'Plattenbau'. Middels deze bouwmethode wisten de leiders van het sociale regime in de vier decennia na WOII hun idealen letterlijk in beton te gieten. In de geschiedenis van de architectuur en de stedenbouw zijn weinig voorbeelden aan te halen waarin politieke, economische en socialistische idealen zo duidelijk zijn gemanifesteerd als toen. Alleen al in de voormalig DDR zijn 1,52 miljoen woningen gebouwd middels de Plattenbau-methode.

Tijdens het socialistische regime functioneerden de Platten, zoals ze in de volksmond nog immer worden genoemd, naar behoren en stond men dikwijls in de rij om in aanmerking te komen om zich er te mogen vestigen.

Na de val van de Muur, de Wende, ziet het er klaarblijkelijk minder rooskleurig uit. Een vijfde deel van de Platten staat leeg; revitaliseringsconcepten worden aangedragen maar veelal wordt afbraak overwogen. Al met al een intrigerend thema:

Plattenbau, massawoningbouw in de voormalige DDR



Plattenbau

Inhoudsopgave



Typische DDR Platte

Inleiding	08
Plattenbau, het begrip	09
Duitsland na WOII, het ontstaan van de DDR	09
Woningbouw idealen in de DDR	09
<i>De nationale wederopbouwwet</i>	
<i>Van Traditionalisme naar Functionalisme</i>	
<i>Stedenbouwideologie</i>	
<i>Woonideologie</i>	
De Plattenbaumethode	09
<i>Opmars van de industrialisatie</i>	
<i>De ontwikkeling van de Plattenbau</i>	
<i>Typevorming</i>	
Drie Plattenbau Wijken	09
<i>Karl-Marx-Allee I & II</i>	
<i>Marzahn - Hellersdorf</i>	
<i>Hoyerswerda</i>	
Plattenbau na de Wende	09
<i>Karl-Marx-Allee I & II</i>	
<i>Marzahn - Hellersdorf</i>	
<i>Hoyerswerda</i>	
Nawoord	09

Inleiding

Om inzicht te krijgen in het fenomeen Plattenbau zal men zich moeten verdiepen in de politieke, economische en socialistische doelstellingen die de DDR zich tijdens haar socialistische bewind stelde. De politieke houding en de politieke ontwikkelingen zijn de basis geweest voor het woningbouwbeleid in de DDR. De idealen ten opzichte van de stedenbouw evenals het wonen zelf zijn hiermee onlosmakelijk verbonden. Plattenbau kan men dus niet los zien van dit kader. Deze scriptie behandelt dan ook na het geven van de definitie van Plattenbau kort het ontstaan van de DDR met haar politieke verloop.

Vervolgens worden de idealen uiteengezet: er zal worden ingegaan op zowel de stedenbouwkundige als de woonidealen, hoe deze zich in verloop van tijd hebben veranderd en hoe de Plattenbau hieruit is ontstaan. Hierna wordt ingegaan op de Plattenbaumethode zelf, waarin de ontwikkeling ervan centraal staat, haar oorsprong wordt blootgelegd en de types welke de Plattenbau kenmerkt uiteen worden gezet.

Na deze uiteenzetting komen drie wijken aan bod waarin Plattenbau zich als ideologie heeft gemanifesteerd: Karl-Marx-Allee I & II, Marzahn – Hellersdorf en Hoyerswerda. De Karl-Marx-Allee I is

gekozen om de omslag in bouwideologie te verduidelijken. Karl-Marx-Allee I & II zijn niet los van elkaar te zien ondanks dat ze zich totaal verschillend manifesteren; alleen het 2^e bouwdeel is opgetrokken in Plattenbau. Marzahn is gekozen omdat het de grootste Plattenbausiedlung¹ is welke ooit in de DDR gebouwd is.

De wijken worden feitelijk beschouwend uiteengezet waarna wordt ingegaan op hoe Plattenbau zich na de Wende heeft gehouden. Sinds de Wende zijn ze onderhevig aan een slecht imago en verkeren veelal in slechte staat. Hun voorkomen wordt nu doorgaans als problematisch gezien en als negatief bestempeld. Men probeert dan ook de attractiviteit van Plattenbau te vergroten; hiervoor wordt op verschillende middelen teruggegrepen waarop in zal worden gegaan. De drie wijken komen nogmaals aan bod om inzichtelijk te maken welke veranderingen zij na de Wende hebben doorstaan en welke initiatieven nu worden aangeboord. Voornamelijk in Hoyerswerda komt men met interessante initiatieven, vandaar de keuze van deze als derde wijk.

Uiteindelijk zal worden afgesloten met een bondig overzicht waarin getracht wordt te verduidelijken hoe de socialistische ideologieën zich een weg hebben gebaan in de gebouwde werkelijkheid van

¹ Siedlung is het Duitse woord voor woonwijk.

de DDR en hoe deze gebouwde werkelijkheid zich verhoudt tot het kapitalistische systeem waarin ze zich nu bevindt.

Plattenbau, het begrip

Vrij vertaald betekent Plattenbau, een Duits begrip, platenbouw of te wel: het bouwen met grote platen. Het is een geïndustrialiseerde montagebouwwijze waarbij geprefabriceerde panelen ter grootte van verdiepingshoge gevel-, wand- en vloerelementen op de bouwplaats werden gemonteerd tot gestapelde woningen. Plattenbau is duidelijk te herkennen aan het voegenraster tussen de platen. Het voorkomen hiervan heeft een bouwtechnische aard maar men onderstreepte hiermee tevens het sociale karakter van de bouwblokken; ze werden geprononceerd om de collectiviteit van de homogene massa te benadrukken.

Plattenbau kende in de voormalige DDR vele synoniemen als Arbeitersschließfach (arbeiderskluisje) of Schnarchsilo (snurkflat). In West Duitsland gebruikte men het woord Platte afkeurend als betutteling voor de 'DDR-Baukultur'.

Ondanks deze betutteling werd de Platte toentertijd een ongekend succes. Iedereen die een Platte kreeg toegewezen was hier, ondanks de iets hogere

huurprijs, dolgelukkig mee. In vergelijking met de ongeïsoleerde en met kolen gestookte Altbau² waren ze uitgerust met veel comfort zoals warm en koud stromend water, centrale verwarming, toilet in de woning, badkamer, isolatie en lift. De Plattenbauwijken waren voorzien van alle voorzieningen die men in het dagelijkse leven benodigde.



Typische DDR Platte

Duitsland na WOII, het ontstaan van de DDR

Na de Duitse capitulatie van 9 mei 1945, werd er door 'De Grote Vier' besloten dat Duitsland in vier

² Altbau is de benaming voor de bestaande bouwvoorraad, voornamelijk bestaande uit Mietskasernen.

zones moesten worden verdeeld: een Amerikaanse, Britse, Franse en een Sovjet-Russische zone. Deze Sovjet-Russische zone kwam net als de andere zones onder leiding te staan van een militaire bevelhebber. Al snel lieten de Russen toe dat het politieke leven zich hervatte en werden er verscheidene partijen opgericht. Na een gedwongen fusie tussen de SPD (sociaal-democratische partij) en de KPD (communistiche partij) kwam de communistiche partij, de SED (socialistische eenheidspartij), tot stand.

Op 7 oktober 1949 werd door de SED de Duitse Democratische Republiek (DDR) uitgeroepen en kwam onder leiding van Wilhelm Pieck te staan; de hoofdstad werd Berlijn. In 1950 werd Walter Ulbricht secretaris-generaal van de SED, het belangrijkste ambt in de DDR. Hij veranderde de gematigde koers van de SED waardoor ze een orthodox marxistisch-leninistische partij werd. In 1952 werd de DDR, nadat ze tot dusver een bondsrepubliek was, omgevormd tot een gecentraliseerde eenheidsstaat. Op 20 september 1955 werd ze echter pas een soevereine staat nadat ze 6 jaar een voortzetting was geweest van de Sovjet-Russische bezettingszone; door de stichting van Oost- en West Staat was de tweedeling van het naoorlogse Duitsland een feit en in 1956 trad de DDR toe tot het



Walter Ulbricht

Erich Honecker

Warschaupact³.

In 1960 overleed president Wilhelm Pieck en de leiding van de DDR besloot om het ambt van president te vervangen door dat van een collectief 'staatshoofd', de Staatsraad, waarvan partijchef Walter Ulbricht tot voorzitter werd gekozen. In 1961 werd begonnen met de bouw van de Muur. In 1971 werd Walter Ulbricht als secretaris-generaal van de SED vervangen door Erich Honecker; Ulbricht werd te eigenzinnig geacht. Wel bleef hij Staatsraadvoorzitter. Honecker voerde, gesteund

³ Het Warschaupact was een militair bondgenootschap van communistische landen in Oost-Europa, de tegenhanger van de NAVO. Opgericht op voorstel van de Sovjetpartijleider Chroesjtsjov, werd het verdrag op 14 mei 1955 in Warschau ondertekend door de Sovjet unie, Albanië, Bulgarije, Roemenië, Oost-Duitsland, Hongarije, Polen en Tsjecho-Slowakije.

door de Stasi (staatsveiligheidsdienst) een repressieve politiek: vrijzinnige kunstenaars, opposanten van het regime maar ook te mondige burgers werden gevangengezet.

Toen Ulbricht in 1973 overleed, werd premier Willi Stoph Voorzitter van de Staatsraad en in 1976 premier, terwijl Honecker Staatsraadvoorzitter werd. Net als onder Ulbricht waren de belangrijkste staats- en partijfuncties nu in één persoon verenigd.

In de jaren zeventig ging het vrij goed met de Oost-Duitse economie, maar in de jaren tachtig was er sprake van een economische teruggang, voornamelijk te danken aan de verouderde machineparken en de afname van de vraag naar steenkool. In 1988 voerden Polen en Hongarije democratische hervormingen⁴ door. De DDR-leiding keurde deze hang naar democratie af, evenals Michael Gorbatsjov's Perestrojka⁵ en Glasnost⁶; protestdemonstraties waren het gevolg. Het regime was echter niet van plan om hervormingen door te

⁴ Staatshervormingen welke via 'vrije' verkiezingen de democratisering en liberalisering van deze landen inleedde.

⁵ Perestrojka is de term voor de hervormingspolitiek van Michael Gorbatsjov, die plaatsvond tijdens het twaalfde vijfjarenplan van de Sovjet-Unie. Het werd door hem in 1987 beschreven in zijn boek *Perestrojka*³.

⁶ Glasnost is Russisch voor *openheid*. Michail Gorbatsjov probeerde de glasnost samen met de perestrojka in te voeren in een poging de planeconomie van de Sovjet-Unie weer op de rails te krijgen. Ze was tevens een katalysator voor etnische groepen en volken om hun stem te laten horen en onafhankelijkheid te eisen, hetgeen heeft bijgedragen aan het uiteenvallen van de Sovjet-Uni.

voeren. Op 24 oktober 1989 werd Honecker door de partij afgezet en vervangen door Egon Krenz welke bescheiden hervormingen moest doorvoeren om de DDR te redden.

Op 9 november 1989 viel de Berlijnse Muur en op 3 oktober 1990 ging de DDR officieel deel uitmaken van de Bondsrepubliek. De politieke, economische en social(istische)e koers die tot die tijd door de SED werd gevaren moesten een nieuwe socialistische samenleving vormen waarbij de woningbouw als instrument moest gaan dienen. Voornamelijk in de beginjaren onder leiding van Ulbricht, tussen '50 en '55, veranderde de politieke koers zodanig dat deze zich duidelijk manifesteerde in de woonideologie van de DDR.

Woningbouwidealen in de DDR

Om tijdens het Socialisme fragmenten van het officiële toekomstbeeld, de te varen koers, vooraf te realiseren werden architectuur, stedenbouw en kunstwerken in de openbare ruimte ingezet. Veranderingen in de samenstelling en huisvesting van de bevolking moesten bijdragen aan het ontstaan van een nieuwe Socialistische maatschappij. Een sterk sociaal netwerk wilde men zodoende top-down creëren. De stad werd daarbij gezien als het instrument welke de weg zou wijzen

naar de toekomst.

Het woningbouwprogramma moest derhalve voorzien in de 'overgang naar nieuwe moderne bouwwijzen door ver doorgevoerde rationalisering, normering en typevorming van de woningbouwproductie'.⁷ Voorafgaand aan deze rationalisering kende de DDR echter nog een korte periode waarin men terug greep op het traditionalisme.

De nationale wederopbouwwet

Op 27 Juli 1950 besloot de ministerraad tot het opstellen van 'Die sechzehn Grundsätze des Städtebaues' en het 'Gesetz über den Aufbau der Städte in der Deutschen Demokratischen Republik und der Hauptstadt Deutschlands, Berlin'⁸; een nationale wederopbouwwet met 16 basisregels welke de volgende jaren als maatstaf dienden op stedenbouwkundig gebied. 'De stedenbouw en het architectonische voorkomen van onze steden moeten de maatschappelijke ordening van de DDR, de vooruitgang van de traditie van het Duitse volk

⁷ Übergang zu neuen modernen Bauweisen durch umfassende Rationalisierung, Normierung und Typisierung in der Wohnungbauproduktion. Ulrike Passe, *Wohnkultur und Plattenbau*, blz 34

⁸ Andreas Schätzke, blz 40

alsmede de grote doelstellingen die aan de opbouw van heel Duitsland worden gesteld gestalte geven'⁹, aldus één van de regels.

De stad werd gezien als economisch en cultureel zwaartepunt dat zich zou moeten ontwikkelen tot hetgeen haar inwoners bepleitten; werk, woonruimte, cultuur en recreatie. De stadskern kreeg hierbij een bijzondere status. Ze werd gezien als het politieke middelpunt van het leven; ze moest dan ook de belangrijkste politieke en culturele voorzieningen herbergen. Op haar pleinen zouden demonstraties en volksfeesten plaatsvinden en met de belangrijkste en meest monumentale gebouwen worden bebouwd, welke de architectonische compositie en de silhouetten van de stad zouden moeten markeren. De stad zou moeten worden opgebouwd uit pleinen, hoofdstraten en voornamelijk gebouwen in het centrum, waarbij de pleinen structureel als basis dienen voor de architectonische totaalcompositie.¹⁰

De zestien basisregels verzetten zich eenduidig tegen het gedachtegoed van de CIAM¹¹; ze

⁹ Die Stadtplanung und die architektonische Gestaltung unserer Städte müssen der gesellschaftlichen Ordnung der DDR, den fortschrittlichen Traditionen unseres deutschen Volkes sowie den grossen Zielen, die dem aufbau ganz Deutschlands gestellt sind, Ausdruck verleihen. Andreas Schätzke, blz 40

¹⁰ Andreas Schätzke, blz 41

¹¹ Congrès International d'Architecture Moderne, in 1928 te La Sarras in Zwitserland opgericht door onder andere Siegfried Giedion en Le Corbusier. Ze pleitten voor een

verzetten zich tegen het oplossen van de stad in uniforme, centrumloze, modernistische tuinsteden evenals tegen het door hen omarmde formalisme, waarbij men de vorm boven de inhoud stelde evenals het constructivisme. De DDR richtte zich volledig op de collectieve woningbouw en wees het modernisme af als 'esthetiek zonder sociale dimensie'¹².

De zestien regels golden als basis voor de opbouw van steden met als zwaartepunten steden als Berlijn, Dresden, Leipzig, Maagdenburg, Chemnitz, Dessau en Rostock. Door het verklaren van hele gebieden tot 'Aufbaugebiete', wederopbouwgebieden, mede door het onteigenen van grond kon men grote stedelijke ingrepen initiëren.

Die zestien regels omvatten eveneens het voorschrift voor het oprichten van de 'Deutschen Bauakademie' die van 1951 tot 1961 onder leiding stond van Kurt Liebknecht. Bij haar opening uitte Walter Ulbricht zich over de richting welke de DDR

internationale bundeling van krachten bij het opstellen van richtlijnen tot vernieuwing van de architectuur, rekening houdend met technische, economische en sociale problemen. Ze propageerde het nieuwe bouwen welke zich sterk afzette tegen de heersende traditionele stromingen. Ze zochten een radicaal antwoord op de voortschrijdende woningnood, onhygiënische volkshuisvesting en een ongebreidelde groei van steden. Dit onder andere door het bepleiten van de scheiding tussen de belangrijker functies - wonen, werken, verkeer en recreatie - in de stad. Dit leidde tot de zogenaamde tuinsteden.

¹² Anna Tilroe, *Idealen in Beton*, blz 21

architectuur in moet slaan; hij zag deze als een kunstvorm die een nationale vorm zou moeten aannemen met als leidmotief de Stalinistische Sovjetarchitectuur¹³. Hierna zette men hoog in op de ontwikkeling van een nationaal-socialistische bouwstijl gebaseerd op ervaringen en voorwaarden van de USSR¹⁴. Deze stijl, veelal omschreven als sociaal realisme, moest in het westen sympathie en in de DDR terughoudendheid opwekken; de architectuur moet in vorm nationaal zijn en in inhoud sociaal.¹⁵

Als eerste maatregel van het nationale wederopbouwprogramma werd in 1951 begonnen met de planning van de Karl-Marx-Allee I, een wijk welke als voorbeeld moest dienen voor de rest van het land. Ze moest uiting geven aan hetgeen het Socialisme in hun ogen kon bereiken, ze werd dan ook nationalistisch, mooi en groots. De jonge staat wilde zich hiermee een monumentaal imago aanmeten door haar burgers het gevoel te geven te leven in een prestigieuze omgeving. StalinStadt, in 1961 omgedoopt tot Eisenhüttenstadt, is eveneens een goed voorbeeld van deze traditionalistische bouwwijze.

¹³ Andreas Schätzke, blz 42

¹⁴ Ulrike Passe, *Wohnkultur und Plattenbau*, blz 35

¹⁵ Jörn Düwel, *Idealen in Beton*, blz 55

Chroesjtsjov, Stalin's opvolger na diens dood in 1953, zorgde in de USSR voor een politieke en ook bouwpolitieke koerswijziging welke tevens werd overgenomen door Ulbricht. Chroesjtsjov was een vervent voorvechter van het geïndustrialiseerd bouwen, hetgeen hij duidelijk ten gehore bracht op de 'Unionskonferentz der Baufachleute der USSR' te Moskou in 1954 waarin hij pleitte voor het uitwerken van woningtypes en de industrialisering ervan. Hij vorderde de ontwikkeling van prefabricage en de productie van kant en klare bouwsystemen. Daarmee bekritiseerde hij de Stalinistische architectuur: 'Men mag niet warmlopen voor architectonische decoratie en esthetische versiering en zonder reden torentjes of sculpturen op gebouwen aanbrengen. Wij zijn niet tegen schoonheid, wel tegen alle vormen van overtolligheden. De gevels moeten een mooi en sprekend gezicht hebben. Dit zal echter door het goed proportioneren van vensters en deuropeningen, door mooi verdeelde balkons, door de goede keuze in oppervlakte structuur en de kleur van de bekleding bereikt moeten worden zodat de wanddetails en constructie van de grote blok- en

Plattenbau-woningblokken van een waarheidsgetrouw karakter worden voorzien.¹⁶



Chroesjtsjov (l) en Ulbricht (r)

¹⁶ Man darf sich nicht für architektonische Dekorationen und ästhetische Verzierungnen begeistern und völlig unbegründet auf Gebäude Türme aufsetzen bzw. Skulpturen aufsetzen. Wir sind nicht gegen Schönheit, jedoch gegen alle Arten von Überflüssigkeiten. Die Fassaden sollen ein schönes und ansprechendes Gesicht haben. Dies soll jedoch durch gute Proportionen der Fenster- und Türöffnungen, durch geschickt verteilte Balkons, durch eine richtige Wahl der Oberflächenbehandlung und Farbe des Verkleidungsmaterials und dadurch erreicht werden, dass die Wanddetails und Konstruktionen der Großblock- und Großplattenhäuser ein wahrheitsgetreues Gepräge erhalten. Op citaat Hoscislawski op Chroesjtsjov, U. Passé, *Wohnkultur und Plattenbau*, blz 36. (Zie eveneens Andreas Schätzke, blz 69)

Deze woorden werden door Ulbricht ter harte genomen en door hem verdedigd op de 5^e bouwconferentie van de DDR in april 1955; hij wilde 'Beter, sneller en goedkoper bouwen'¹⁷, mede ingegeven door de economische teruggang waar de DDR mee te kampen kreeg. Volgens hem moest architectuur geen kunst meer zijn, maar moest de synthese tussen techniek, wetenschap en kunst worden bevorderd. De oplossing van deze opgave lag in een vergaande industrialisering van het bouwwezen. De Deutsche Bauakademie kreeg dan ook de opdracht een industriële bouwmethode te ontwikkelen met typeplattegronden en industrieel vervaardigde gevelementen.

Binnen vijf jaar veranderde de politieke en ideologische koers¹⁸ en ging de rationalisering van het bouwen de boventoon voeren. Vanuit deze nieuwe oriëntatie begon men met de bouw van de Karl-Marx-Allee II, het stokpaardje van de 'nieuwe' ideologie; een wijk waarin rationalisering, functionalisme en standaardisatie duidelijk werden gemanifesteerd.

¹⁷ Besser, schneller und billiger bauen, woorden van Chroesjtsjov die Ulbricht citeerde. Andreas Schätzke, blz 70

¹⁸ De afkeer van het traditionalisme en de invoering van de rationalisering ging echter moeizaam. Andreas Schätzke, blz 69-72

Stedenbouwideologie

Voor de montage van de door de Bauakademie in de vroege jaren zestig ontwikkelde generationaliseerde bouwsystemen ontwikkelde men een bouwkraan met kraanbaan, genaamd 'Baumeister'. Deze was echter niet inzetbaar bij het plaatsen van hoeksegmenten en het bouwen van haaks op elkaar staande woningblokken. Door deze tekortkomingen werd min of meer de stedenbouwkundige opzet van de woonwijken bepaald; 'Zeilenbauten' oftewel lintbebouwing met een tussenruimte van 40 meter tussen de blokken zodat men met één kraan gelijktijdig twee blokken aan weerszijde kon bouwen. De grote afstanden tussen de blokken werd mede mogelijk gemaakt daar grond geen waarde had ten tijde van het Socialisme¹⁹. De lengte van de blokken werd bepaald door de maximaal toelaatbare lengte tussen de woningentrees en werd daarmee op 80 meter gesteld. De strikte scheiding tussen woon- en gemeenschapsgebouwen kwam tot stand daar de laatstgenoemde nog wel traditioneel vervaardigd

¹⁹ De Marxistische theorie over grond gaat over de devaluatie ervan, ze heeft hierin geen waarde: ze behoort tot de Staat en daarmee tot iedereen. Enkel en alleen op deze manier kon een socialistische Staat land confisqueren om haar woningbouwbeleid door te voeren.

werden. Zo werden de stedenbouwkundige oplossingen uiterst rationeel en star. 'Wat voor zin hebben... alle afgeronde, ten opzichte van elkaar verschoven woningblokken, winkels, en garages, behalve het bemoeilijken van het werk van onze technologen en bouwvakkers.'²⁰

Aan het begin van de jaren '60 mislukte onder leiding van de Staatsraad het zevenjaren plan²¹ waardoor de SED zijn koers moest wijzigen. In 1963 werd het 'economisch systeem van de planning en het bestuur van de staatseconomie' opgesteld en in 1967 het 'economisch systeem van het Socialisme'. Hierbij ging men de grond herwaarden hetgeen belangrijke veranderingen voor de stedenbouw ten gevolg had. Het was de economen duidelijk geworden dat onnodig gebruik van grond schade toe richtte; ongestructureerde woonwijken vraten zich onnodig in stad en land waardoor veelal de natuur te niet werd gedaan. De Deutsche Bauakademie pleitte hierop voor verdichting en na de grondgebruiksverordening van 1964 werd in 1967 een grondgebruikstariefregeling van kracht. Dit

²⁰ Welchen anderen Sinn haben... alle die abgewinkelten, verschobenen, gegeneinander verstetzten Häuserblöcke, Ladenbauten und Garagen, als den, unseren Technologen und Montagebrigaden die Arbeit zu erschweren. Ulrike Pässe, *Wohnkultur und Plattenbau*, blz 39

²¹ Het zevenjaren plan is een plan waarin een aantal doelstellingen staan die binnen zeven jaar moesten zijn gehaald. Dit was in de DDR een belangrijk middel om de communistische centraal geleide economie in goede banen te leiden.

moest er voor zorgen dat de coöperaties die zowel de planning als de bouw op zich namen, spaarzamer met grond om zouden gaan daar de grond nu een deel van de bouwkosten ging uitmaken.

Tevens ging men zich vanaf de 60er jaren meer focussen op gemeenschappelijke functies welke uitgroeiden tot een stedenbouwkundig criterium voor de manifestatie van de socialistische stad. Vanaf 1967 werden systematisch stedenbouw-sociologische studies gedaan naar de ontwikkeling van socialistische omgangswijzen en werden gemeenschappelijke functies²² het boegbeeld van het socialistische wonen. De architectuur van woongroepen en wooncomplexen moest het gemeenschappelijke van de bewoners uitdragen; de stedenbouwkundige openbouwwijze en het collectief werden dan ook het zwaartepunt van het socialistische bouwen en vormden het hoofddoel van de socialistische stedenbouw, zowel in de jaren '50 als de jaren erna.

Gesloten bouwblokken zoals bij de woningbouw tot WOII gebruikelijk was, de zogenaamde 'Mietskasernen'²³, werden als kapitalistisch

²² Scholen, kinderopvang etc.

²³ Mietskasernen zijn de in de laat 19^e eeuwse Keizertijd tot aan de WOII gebouwde woningblokken die gekenmerkt worden door volledige blok bebouwing met representatieve façades waarin het binnenste van de blokken is voorzien van 'Hinterhöfe', zogenaamde binnenplaatsen, omringt

bestempeld door de aanwezigheid van een private binnenhof. Door deze zienswijze werd de bestaande stad geminacht hetgeen leidde tot de afbraak of verwaarlozing van oude -gebombardeerde-stadsdelen. Vanuit deze ideologie zijn bijna alle grote -binnenstedelijke- socialistische wooncomplexen, 'Großsiedlungen', gebouwd. De bouw van deze grote woonwijken in zowel de periferie als op de gebombardeerde plekken moest tevens de hiërarchie tussen de binnenstad en de stadsranden opheffen.

Woonideologie

In de jaren '60 werd de industrialisatie als verbijzondering van het socialistische bouwen aangehaald; ze zou het individualisme moeten overwinnen. Elk individu zou opgaan in de collectiviteit van een wooncomplex; 'de socialistische levenswijze zou een collectieve moeten zijn'²⁴. De SED riep dan ook de architecten uit de DDR op om vanuit het oogpunt van socialistische architectuur de nog voorhanden zijnde neiging tot het ontwerpen vanuit een eigen handschrift te overwinnen. Wooncomplexen

door kleine donkere woningen voor de arbeiders.

²⁴ Die sozialistische Lebensweise sollte eine kollektive sein. Ulrike Passe, *Wohnkultur und Plattenbau*, blz 44

moesten dusdanig ontworpen worden dat er een socialistische samenlevingsvorm gevormd kon worden, de ontwikkeling richting een socialistische samenleving was in hun ogen een proces. De arbeidersklasse was het symbool voor het Socialisme; voor hen legde men boulevards aan, de zogenaamde 'magistrales', omlijst door arbeiderspaleizen in nationaal traditionalistische stijl²⁵.

Woningbouw in de DDR was in staatshanden maar na 1964 ook het domein van -staats- coöperaties. Private woningbouw bestond niet en de Staat normeerde woninggroottes. Woningen werden toegewezen om de vorming van sociale hiërarchieën het hoofd te bieden; in een bouwblok woonde de fabrieksarbeider naast een professor van de universiteit, sociale gelijkheid was het ideologische streven. *Iedereen* had het recht op een zonnige woning afgestemd op de gezinssamenstelling met een badkamer, veel groen en speelplekken voor de kinderen.

Door de SED werd in 1973, onder de naam Wohnungbauprogramm, de doelstelling geformuleerd dat rond 1990 elke inwoner van de DDR een nieuwe woning zou moeten bezitten conform de socialistische woningbouwidealen. Dit kwam neer op het bouwen dan wel moderniseren van 2,8 tot 3

²⁵ Karl-Marx-Allee I.

miljoen woningen.²⁶ Om dit ambitieuze doel te behalen moesten er per jaar 200.000 appartementen gebouwd worden, een omvang welke een snelle bouwmethode vereiste; één waarvoor esthetische en architectonische idealen moesten wijken.

Om de woon- en stedenbouwkundige ideologie uit te dragen greep men, gepaard gaande met het economisch reces en de nieuwe woningbouwidealen, terug op ver door gevoerde industrialisatie van de bouw, resulterend in de ontwikkeling van de Plattenbau welke wordt gekenmerkt door rationalisering, functionalisme en standaardisatie.

Om de socialistische levenswijze te bevorderen werd men als men in een Platte woonde verplicht zich aan te sluiten bij de bewonersvereniging. Deze moest voorzien in het gezamenlijke tuinonderhoud, het op touw zetten van feesten en dergelijke alsook in de schoonmaak van de collectieve ruimten en het vermaak van de kinderen in de weekenden.²⁷ Deze opgelegde vorm van sociaalcontact tezamen met de uniformiteit van de Platten moesten de socialistische ideologieën van het land versterken. Dit gegeven, tezamen met de toentertijd hoge kwaliteit van de woningen maakte de

²⁶ *Berliner Wohnquartiere*, blz 358

²⁷ Gebaseerd op eigen interview met oud-bewoners van Marzahn

Plattenbausiedlungen destijds doorgaans tot een succes.

De Plattenbaumethode

De geïndustrialiseerde woningbouwmethoden vinden haar eigenlijke wortels in het industriële tijdperk en zijn een voortvloeisel uit het rationaliseren van het bouwproces. De Plattenbaumethode zelf is in de DDR ontwikkeld en kende verschillende types. Tijdens haar ontwikkeling werd getracht de Plattenbau, zowel esthetisch als sociaal, theoretisch te verankeren.

Opmars van de industrialisatie

De opmars van de bouw met gestandaardiseerde panelen in massawoningbouw werd 50 jaar geleden in gang gezet. Toch vindt ze haar wortels in een veel vroegere periode. De productie van in massa's geproduceerde, gestandaardiseerde woningbouw-elementen is al begonnen in de 19^e eeuw, in een tijd waar architectuur niet los werd gezien van de rijkdom van decoratie en ornamentiek; ze ging gepaard met de industriële revolutie en de opkomst van het kapitalisme.

De industriële revolutie bracht niet alleen economische vooruitgang op een meer globale schaal, ze leidde tevens nieuwe bouwtechnieken in. De praktijk van het rationaliseren van het bouwproces door het maken van gestandaardiseerde elementen is echter pas doorgezet in het vroege modernisme aan het begin van de 20^e eeuw; Conrad Wachsmann en Walter Gropius begonnen, gefascineerd door het technologische proces, met het maken van ontwerpen voor gestandaardiseerde woningen.

De ontwikkeling van de Plattenbau-methode

Door de bouwpolitieke koerswijziging, ingegeven door Chroesjtsjov en opgevolgd door Ulbricht, zette het geïndustrialiseerd bouwen door. Deze koerswijziging, samen met het economische reces, vorderden de ontwikkeling van prefabricage en de productie van kant en klare bouwsystemen met typeplattegronden en industrieel vervaardigde gevelelementen.

In 1956 verliet architect en doorgewinterd communist Hans Schmidt zijn moederland Zwitserland om hoofd te worden van het nieuw opgerichte Instituut voor standaardisatie (ofwel instituut voor standaardisatie van

constructiemethoden) van de DDR. Deze stap heeft grootschalige consequenties gehad. Schmidt was in de vroege jaren '20 redacteur van ABC²⁸, een tijdschrift welke bekend stond om haar radicale ideeën waarmee het opzien baarde. Hierom werd hij benaderd om de ontwikkeling van de constructie sector een stap voorwaarts te duwen. In die tijd waren de nieuwe arbeiderspaleizen aan de Karl-Marx-Allee I in Berlijn net voltooid en werden ze met lovende woorden aangehaald in de communistische pers.

De economische realiteit was echter minder rooskleurig. De rijke decoratie welke de Stalinallee een voornaam uiterlijk gaf welke men toentertijd relateerde aan de avenue van Moskou had zoveel geld van de bouwportefeuille opgeslokt dat de politieke elite zich genoodzaakt zag uit te kijken naar een architectonisch alternatief; een alternatief welke paste binnen het economisch reces en welke was opgewassen tegen de behoefte aan massawoningbouw.

Vanaf dat moment begon het Instituut voor Standaardisatie haar opmars door het promoten van constructies op basis van gestandaardiseerde

²⁸ ABC was een Zwitsers avant-garde tijdschrift (1922–1939) uitgegeven door een groep ontwerpers welke zich toespitsten op het internationale constructivisme. Hun theorieën werden als radicaal omschreven en revolutioneerden de architectuurwereld destijds. De groep omhelsde onder andere Hans Schmidt, Mart Stam, El Lissitzky en Emil Roth.

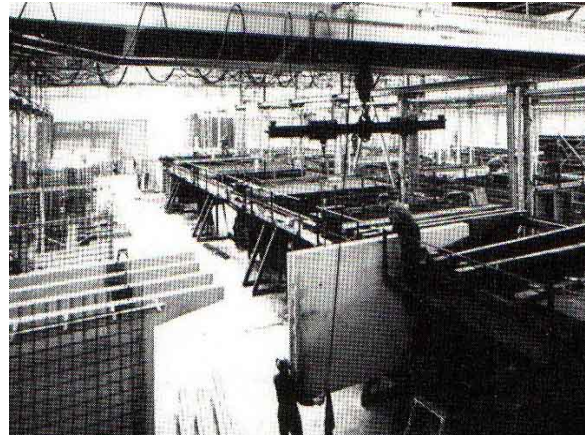
industriële onderdelen. Hans Schmidt's grootste prestatie was het theoretisch verankeren van industriële productiemethoden. Zijn ideeën stuiten vooreerst op verzet van zijn collegae die immer nog onder invloed van het traditionalisme stonden terwijl Schmidt probeerde de repetitie van geïndustrialiseerde gevelonderdelen in een esthetisch kader te stellen. Toch lukte het hem om de nieuwe generatie architecten van een filosofie te overtuigen welke voorzag in een reductie van levensduur van de constructie en haar kosten door rationalisering van het bouwproces. Zijn werk behelsde het relateren van geprefabriceerde delen en het voorkomen van gevels; bij een gevelontwerp beogde een raampartij in zijn ogen een grotere waarde dan de constructie of de vorm van het gebouw in zijn geheel.

'Het was Schmidt's idee dat aan architecten-inwording onderwezen moest worden hoe men 'de gelimiteerde structurele tektoniek van geïndustrialiseerde constructiemethoden' in een ontwerp zou moeten involveren.'²⁹ Ideologisch gezien reflecteerde deze zienswijze de puurheid, eenvoud en eenheid welke de essentie waren van een socialistische maatschappij.

In 1958 beëindigde Schmidt zijn functie bij het

²⁹ ...architects-to-be should be taught as students how to build into their designs 'the limited structural tectonics of industrial construction methods'. *Project Russia #25*

Instituut voor Standaardisatie om in dienst te treden als hoofd van de afdeling theorie en geschiedenis aan de Oost-Duitse academie voor Constructie. Hierdoor trok hij zich terug uit de architectuurpraktijk waardoor zijn idealen door zijn opvolgers vanuit politiek en economisch oogpunt werden verdraaid en esthetische standaards werden geïgnoreerd. Economische haalbaarheid werd het speerpunt. Op enkele uitzondering na werd vanaf toen de ontwikkeling van geprefabriceerde massawoningbouw in de DRR overgedragen aan ingenieurs bouwtechniek resulterend in het ontstaan van veelal monotone woondistricten, 'Plattenbausiedlungen'.



'Plattenwerk', een fabriek waar de Platten werden vervaardigd.

De SED onderstreepte in het zevenjarenplan van 1959 tot 1965 nog eens het opschroeven van de arbeidsproductiviteit, het doorzetten van het ontwikkelen van de typeplattegronden en de montagebouwwijze. Uniforme maatvoering en lopende band productie vormden samen de bouwstenen voor de industriële prefabricage van bouwelementen waarbij men de hoeveelheid identieke geprefabriceerde onderdelen probeerde te reduceren. De voordelen hiervan waren het verkorten van de bouwtijd door het uitschakelen van stilstand door weersomstandigheden en het verhogen van de arbeidsproductiviteit door middel van repeterende arbeidshandelingen, resulterend in kostenvermindering. De bouwsnelheid en afmeting van de geprefabriceerde delen werden, zoals eerder al aangehaald, bepaald door de bouwkraan, het kapitaalintensiefste onderdeel in het geïndustrialiseerde bouwproces.

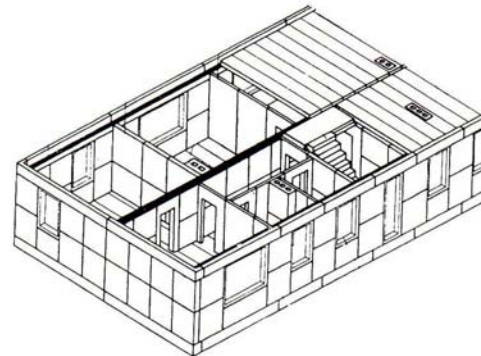
Typevorming

Na het traditioneel metselen dat voorheen de gangbare manier van bouwen was en waarin de Karl-Marx-Allee I nog werd opgetrokken, werden twee verschillende bouwmethoden ontwikkeld op basis van industriële prefabricage: de Blockbauweise, het blokkenbouwsysteem en de

Plattenbauweise, een systeembouw op basis van volledig -horizontaal- geprefabriceerde wand-, vloer- en gevel elementen: de Platten.

Blockbauweise

De Blockbauweise is een geprefabriceerde montagebouwwijze bestaande uit grote blokken die nadien van een pleisterlaag werden voorzien waardoor geen voegen zichtbaar waren en het geheel als zodanig niet als systeembouw te herkennen was. De typeaanduiding voor deze serie was een L, die verwees naar haar draagstructuur: de 'Längswandkonstruktion', een dragende wandconstructie in de lengterichting van de voorgevel. Door het toepassen van kleine elementen was de bouw van diverse types mogelijk welke onderling gemakkelijk te combineren waren.



Blockbauweise

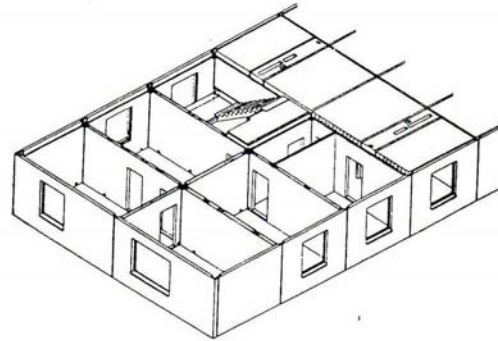
Later werd het type Q toegevoegd, de 'Querwandconstruction' oftewel dragende wanden haaks op de niet dragende voorgevel. Deze serie was gebaseerd op een 2,6-3,6 meter rastersysteem en bood plaats aan combinaties van 2- en 3 en 1- en 4-kamerwoningen. Daarna werd in 1962 een reductie van woningtypes voorgeschreven: er moesten meer 2-kamerwoningen gebouwd worden.

Plattenbauweise

Voor de Plattenbauweise werd het decimetersysteem, ontwikkeld in de USSR, overgenomen. De verdiepingshoge elementen werden horizontaal vervaardigd en voorzien van een volledige afwerking met vensters, isolatie, pleisterwerk en soms ook behang voor de binnenzijde. Ze is een doorontwikkeling van de Q-serie en kreeg de typeaanduiding P. Deze methode zou ten opzichte van de Blockbauweise een arbeidskostenbesparing van 12% opleveren. De eerste woningtypes van het type P werden uitgevoerd in de tweede bouwphase van de Karl-Marx-Allee die in 1959 werd opgestart.

De door de Bauakademie bepleitte verdichting, welke resulteerde in de grondgebruiksverordening en de grondgebruikstariefregeling zoals reeds aangehaald in het hoofdstuk stedenbouwwideologie, betekende een herontwikkeling van de typenseries. Men trachtte de gebouwdieptes te vergroten door

het verschuiven van sanitair, keuken en ontsluiting, het aantal verdiepingen te verdubbelen en de afstanden tussen de gebouwen drastisch te verkleinen.

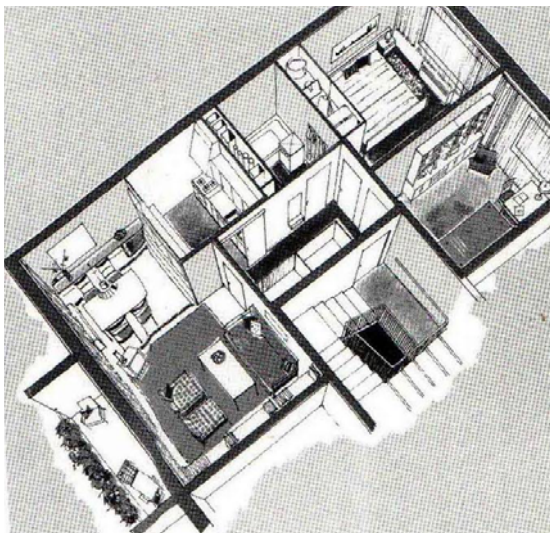


Plattenbauweise

De ontwikkeling van nieuwe series had eveneens ten doel om de verscheidenheid aan elementen en series te verkleinen en te uniformeren. Het doel was het invoeren van een bouwsysteem dat niet meer het uitwerken van verschillende types onderstreepte, maar waarmee door gebruik te maken van een uniform raster gebouwen van verschillende vormen met verschillende woningtypes mogelijk werden gemaakt. De industrialisering van het bouwen had tot die tijd namelijk nog niet geleid tot de gewenste kostenbesparing, enkel de reductie van

woonoppervlak en plafondhoogte kon dit toentertijd bewerkstelligen.³⁰

Alle moeite in de 60er jaren om de woningbouw vlot te trekken resulteerde echter in een kleinschalige vermindering van het probleem. Daartoe formuleerde de SED het streven om tot het jaar 1990 alle inwoners van de DDR van een goede woning te voorzien, hetgeen neerkwam op een te ontwikkelen hoeveelheid van 300.000 tot 330.000 extra woningen.



P-serie

De Bauakademie ontwikkelde daarom in 1961 een nieuwe typenserie, de P2, welke verschillende varianten kende. Ze kende meerdere verdiepingen per segment met 3-kamerwoningen zonder lift en segmenten met een 1- en een 4-kamerwoning en meerdere verdiepingen met lift waarbij de lift op elke 3^e verdieping stopt. Dit type kon tot Y-vormige blokken worden geschakeld, de voegenrasters waren afleesbaar en ze werd in 1966 voor het eerst daadwerkelijk uitgevoerd.

Intussen was aan de Bauakademie door W. Stallknecht en A. Fetz het bouwsysteem WBS-70 ontwikkeld welke vanaf 1972 langzaam werd ingevoerd. Dit systeem was afgestemd op de bouwsystemen van de USSR en de RGW³¹ staten. Deze serie maakte verschillende woningbouwplattegronden en bouwvormen mogelijk. Het bouwproces van deze variant was echter arbeidsintensiever hetgeen men compenseerde met een hogere bebouwings- en bewonersdichtheid wat op zijn beurt weer leidde tot een meer gesloten bouwwijze. Door veranderingen op de bouwplaats ten behoeve van de montage van de WBS-70 serie werd een nieuwe kraan ontwikkeld, de 'Rapid'. Een grote verandering van

³⁰ Ulrike Passe, *Wohnkultur und Plattenbau*, blz 42

³¹ RGW is de 'Rat für Gegenseitige Wirtschaftshilfe'; een socialistische tegenhanger van het Marchallplan en de OEEC. De USSR, Polen, Roemenië, Bulgarije, Hongarije en het voormalige Tsjecho-Slowakije hadden zich hiertoe verenigd.

de WBS-70 serie ten opzichte van de L- en Q-series is dat er meer keukenruimte aanwezig was, dit gebaseerd op het feit dat de socialistische levenswijze op papier niet zijn weg naar de praktijk kon vinden; drievierde van de huishoudens had het verkleinen van de keuken afgewezen. Tevens kon de serie sprongen in de gevel maken waardoor deze een minder streng voorkomen kregen, hetgeen eveneens werd bewerkstelligd door het toepassen van wigvormige tussensegmenten waardoor richtingsveranderingen mogelijk werden. Ook was het mogelijk in de begane grond winkelvoorzieningen op te nemen.



WBS70 serie, 1- en 2- kamer woning

De WBS-70 Plattenbauserie is tot de 'Wende' veelvuldig en op grote schaal in de DDR toegepast. Van de tot 1990 gebouwde 1.52 miljoen geprefabriceerde Plattenbau woningen is 42% gebouwd met de WBS-70 serie³².

Drie Plattenbausiedlungen

Om een concreet beeld te geven hoe de Platten zich in de praktijk manifesteerde wordt hieronder ingegaan op drie voor de DDR kenmerkende Plattenbausiedlungen ingegaan. De Karl-Marx-Allee I en II in het centrum van Berlijn, Marzhan, de grootste Siedlung die de DDR kende, eveneens in Berlijn en Hoyerswerda in de buurt van Cottbus.

Karl-Marx-Allee I (1952-1958) & II (1959-1965)

Zoals eerder vermeld pleitte de volkskamer van de DDR voor een verzet tegen functionalistische stedenbouw en zette hoog in op de ontwikkeling van een nationaal traditionalistische bouwstijl gebaseerd op ervaringen en voorwaarden van de USSR. Voor de Weberwiese, een gedeelte van de in de WOII

³² www.wikipedia.de

sterk beschadigde arbeiderswijk Friedrichshain, werden in 1951 de eerste plannen gesmeed voor bouw van een nieuwe wijk welke het destijds nieuwe ideologisch-stedenbouwkunde ideaal moest uitdragen: nationaal, mooi en groots.

De stedenbouwkundige prijsvraag werd onder andere gewonnen door het architectencollectief Paulick, Hopp en Leucht. Evenals het ontwerp van H. Henslemann, tevens een van de winnaars, leunde hun ontwerp sterk op een functionalistische benadering. Door openlijke kritiek op het ontwerp van Henselmann werden de ontwerpen aangepast richting een nationale bouwstijl, georiënteerd op het Berlijns Classicisme.



In het hele bouwgebied tussen de Strausberger Platz en de Proskauer Strasse, het stuk welke sinds december 1949 Stalinallee heette en in 1961 werd opgesplitst in Frankfurter Allee en Karl-Marx-Allee, werden tot 1960 meer dan 5.500 woningen gebouwd. De 1,9 km lange allee werd van 70 tot 90 meter verbreed en van twee driebaanswegen, een bomenallee en groenstrook aan de noordzijde voorzien. De bouwblokken maten een lengte van 250 m, werden voorzien van sprongen in zowel de diepte alsook de hoogte van de façade en werden tot 10 verdiepingen hoog. Aan de Strausberger Platz en de Frankfurter Tor maakte men stedenbouwkundig dominante hoogtepunten door de kopbebouwing van extra verdiepingen te voorzien. De plinten van de blokken werden voorzien van winkelruimten. Het voorkomen en de ornamentiek van de blokken werden ontleend aan karakteristiek gevonden classicistische architectuur van bijvoorbeeld K.F. Schinkel. De gevels werden voorzien van tegelwerk en architectonisch-klassieke vormen, dakgoten, kroonlijsten, ornamenten, voetstukken en bijzondere entrees.

De blokken zijn niet middels de Plattenbau methode gebouwd maar zijn traditioneel in metselwerk opgetrokken. Voor de naoorlogse tijd zijn de 3- en 4-kamer woningen zeer ruim en luxueus.

Affiche Karl-Marx-Allee I



Karl-Marx-Allee I

Men sprak toentertijd en nog immer van 'Arbeiterpaläste', arbeiderspaleizen. Veelal wordt de Karl-Marx-Allee in verband gebracht met de onvoorwaardelijke wil tot machtsvertoon en de bouwcultuur van de communistische heersers; ze moest de superioriteit van het Socialisme uitdragen.³³



Karl-Marx-Allee I in vogelvucht

De hele Karl-Marx-Allee weerspiegelt de keerpunten van de architectuurgeschiedenis van de DDR. De tegenstellingen en wisselende ideeën die de DDR in haar prille begin kenmerkte worden door haar geïllustreerd, voornamelijk door de uitbreiding van het gebied met de Karl-Marx-Allee II.



Stedenbouwkundige opzet Karl-Marx-Allee I

Karl-Marx-Allee II

Na de bouw van het eerste deel van de Karl-Marx-Allee werd begonnen met het tweede deel, als reactie op het door West-Duitsland gebouwde Hansaviertel. De wijk is direct in het centrum tussen de Strausbergerplatz en de Alexanderplatz waarvan tijdens WOII meer dan 50% onherstelbaar beschadigd was gelegen. Ideologisch werd de Karl-Marx-Allee II in verband gebracht met de Interbau, Hansaviertel in Berlijn-West. De individuele

³³ Jörn Düwel, *Idealen in Beton*, blz 53

benadering van het westen versus de collectieve aan de oostzijde. Het Hansaviertel zelf was een reactie -vrijheids alternatief- op de socialistische Karl-Marx-Allee I.³⁴

Na Stalins dood in 1953 werd een levendig architectuurdebat gevoerd waarin de architectuur van de Karl-Marx-Allee I ter discussie werd gesteld. Dit leidde ertoe dat in samenhang met de ontwikkeling van de rationeel geïndustrialiseerde Plattenbaumethode het tweede deel van de Karl-Marx-Allee een totaal andere gestalte kreeg, een 'socialistische'. Al in 1958 werd door Hermann Henselmann, bekend van het eerste deel van de Karl-Marx-Allee een plan voorgelegd voor deel twee, echter met in acht name van de nieuwe richtlijnen van de SED. Het ontwerp komt echter buiten medeweten van de SED in de krant waar het wordt bestempeld als 'Hansaviertel Ost-Berlins' waarop Henselmann zijn functie als chefarchitect van Berlijn aan Hans Gericke moet afdragen.

Hierop volgt de uitschrijving voor een prijsvraag voor het gebied waarop 10 ontwerpen worden aangeleverd. Twee van de DDR architectengroepen kwamen hierbij als beste uit de bus. De ontwerpen van Werner Dutschke en Edmund Collein die slechts met respectievelijk 0 en 25% het bestaande hoofdleidingennet bebouwden werden gezien als

het meest economisch en ruimtelijk het interessantst. Beide plannen werden samengesmeed tot een concept welke werd gerealiseerd.

Voor de bouw van 4.700 woningen moesten de resterende, niet beschadigde woningen, 2.300 stuks, worden afgebroken en 195 bedrijven met een oppervlakte van 5,4 hectare worden verplaatst. De 750m lange hoofdas van de Karl-Marx-Allee twee werd ten opzichte van het eerste deel met 50 meter verbreed tot 120 meter. Dit niet op grond van de te verwachten verkeersdrukke maar om de straat richting de geplande stadskroon, de Marx-Engels-Platz in breedte te laten toenemen. Door deze breedte werd eveneens voorzien in de bouw van tribunes aan weerszijden om propagandistische gebeurtenissen te kunnen laten plaatsvinden. Aan de kant van de Alexanderplatz werden winkels, horeca, hotel en bioscoop gebouwd.

De woningen zelf werden alle middels de Plattenbouwmethode uitgevoerd in P-types. Omdat het hierbij ging om de eerste toepassing van deze methode op grote schaal werd een pilot-project opgezet aan de Prenzlauer Allee. De woonblokken tellen grotendeels acht tot tien verdiepingen en hebben een diepte van 11,50 meter. Ze zijn voorzien van de standaard technische voorzieningen met als extra een mechanische afvoer daar de badkamer en het toilet niet van ramen zijn voorzien, ze liggen in

³⁴ *Berliner Wohnquartiere*, blz170-173 en 182.



Karl-Marx-Allee II

de kern van de woning. De buitenwanden van de blokken zijn 26 cm dik en in de fabriek voorzien van keramiektegels. De vijf verdiepingen tellende blokken zijn hetzelfde geconstrueerd doch missen echter een liftinstallatie.



Stedenbouwkundige opzet Karl-Marx-Allee II

Marzahn - Hellersdorf (1977-1987)

Met het besluit tot het woningbouwprogramma in 1973, het Wohnungsbauprogramm, begint Berlijn onder leiding van de Staatsplanningscommissie met de lange termijnplanning van de ontwikkeling van Berlijn-Oost. Dit om een duidelijk teken te geven in de richting van het oplossen van het woningbouwprobleem. Men gaat studies doen naar

verkeersontsluiting, het opzetten van 'Plattenwerken' (industriële waar de prefabricage van Platten plaatsvindt) en de organisatie van de distributie-industrie. Hieruit komt naar voren dat Marzahn een uiterst gunstige ligging heeft: ze ligt op 12km van de Alexanderplatz, er is al een spoorverbinding en vele omringende industriegebieden liggen binnen handbereik.

In 1975 werd door de hoogste chefs van de SED besloten tot de bouw van Marzahn, het negende stadsdeel van Berlijn, welke 100.000 inwoners zou moeten gaan herbergen. De SED loofde daarop een wedstrijd onder vier collectieven uit: E. Henn te Erfurt, R. Lasch te Rostock, H. Siegel te Leipzig en een collectief onder leiding van Berlijns chefarchitect R. Korn. De opdracht luidde in korte tijd ideeën te ontwikkelen omtrent een stadsdeel met de dimensies van een grote stad³⁵. Nadien werd het eigenlijke ontwerp opgedragen aan R. Korn en P. Schweitzer die een interdisciplinaire socialistische samenwerking aangingen. Onder leiding van dit collectief werd de stedenbouwkundige opzet ontworpen; voor de bouw van het geheel werd in 1976 H. Graffunder³⁶ als chefarchitect aangesteld en in 1977 werd de eerste

³⁵ *Berliner Wohnquartiere*, blz 359

³⁶ H. Graffunder is de architect van het bekende 'Palast der Republik' op het Museumsinsel in Berlijn, de Oost-Duitse propagandamachine welke op dit moment wordt afgebroken.



Marzahn

plaat op haar plek gehesen.

De bebouwing van Marzahn wijkt af ten opzichte van de tot dan toe gebruikte lintbebouwing. Door de nieuwe hoekoplossingen die de WBS-70 serie mogelijk maakte konden de ontwerpers van Marzahn meandervormige veelal 5 à 6 verdiepingen hoge, deels drie of vierzijdig gesloten bouwblokken genereren. Als stedenbouwkundige herkenningspunten greep men terug op de Platten met 11, 18 of 21 verdiepingen. Deze torens verbijzonderden het wijkcentrum, een twee kilometer lange strook met winkels, culturele- en andere gemeenschappelijke voorzieningen. De façades werden veelal uniform in gewassengrind elementen uitgevoerd.

In 1982 waren al 30.000 woningen voor ongeveer 70.000 inwoners klaar. Tussen 1977 en 1990 zijn in totaal 62.000 nieuwbouwwoningen met de daartoe behorende gemeenschappelijke voorzieningen gebouwd; hetgeen uiteindelijk resulteerde in een inwonertal van 165.000.

Het totale gebied is 7 km lang en 2 tot 3 km breed. Ze is opgedeeld in de gebieden Marzahn oost, west en noord. Van alle woningen heeft 40% 1 à 2 kamers en heeft de overige 60% 3 kamers of meer. De toegepaste typenseries zijn de WHH met 11 en 18 verdiepingen (13%), de WBS-70 met 11 verdiepingen (45%), de QP71 met 10 verdiepingen (16%) en de WBS-70 serie met 5 à 6 verdiepingen

(26%)³⁷. De woningen waren voor die tijd gerieflijk en ruim; de gemiddelde woonoppervlakte bedroeg 61m² hetgeen overeenkomt met ±15m² per persoon.

In het begin van de jaren '80 begint men te bezuinigen op de hoeveelheden parkeerplaatsen en het aantal vierkante meters aan gemeenschappelijke voorzieningen. Bovendien laat men geleidelijk aan de bebouwingsdichtheid toenemen waardoor het noordelijke deel uiteindelijk een hogere dichtheid heeft gekregen dan het zuidelijke deel. Desondanks bleef Marzahn een ongekende aantrekkingskracht uitoefenen op de bewoners van de Berlijnse binnenstad. De Platte had zich ten opzichte van Altbau bewezen.



Stedenbouwkundige opzet Marzahn - Hellersdorf

³⁷ *Berliner Wohnquartiere*, blz 359

Hoyerswerda (1957-1981)

Halverwege de jaren vijftig werd Hoyerswerda gebouwd, in het 'Bezirk' Cottbus, dicht tegen de Poolse grens. In het kader van het tweede vijfjarenplan. Het is de eerste volledige stad die gebouwd is vanuit de principes van de geïndustrialiseerde woningbouw.

Hoyerswerda is een typische woonstad, een kleine nederzetting omgeven door industrieën. De omgeving wordt gedomineerd door VEB Kombinat Schwarze Pumpe, een bruinkoolverwerkingsbedrijf. De stad was door de Staat en Partij aangewezen als proeftuin om de nieuwe socialistisch-stedenbouwkundige ideeën te verwezenlijken.

De eerste ontwerpfase van Hoyerswerda was tussen 1955 en 1960. Het ontwerp voor het centrumgebied werd gewonnen door Martin Röser die een lege groene vlakte in de richting van de Altstadt voorstelde, afgesloten meteen bouwwand van warenhuizen, filmtheater en cultuurcentrum; de Magistrale van de 'Neustadt'. Het centrum moest dus het gebied worden van consumptie, dienstverlening en ontspanning. De woonwijken stonden daarentegen vanaf het begin in het teken van de geïndustrialiseerde bouw. Woonwijken I en II leunden nog enigszins op de idealen van Stalinstad en werden gekenmerkt door homogeniteit,

ruimtewerking en groenvoorzieningen. De grote omslag vond echter omstreeks 1960 plaats. Vanaf 1957 steeg het inwonertal zo snel dat woonblokken als kleinste stedenbouwkundige eenheden werden opgeheven; woonwijk III kwam in het teken te staan van Zeilenbauten, strookbebouwing, waarvan de afstanden tussen de blokken werden bepaald door de bouwkraan. Er ontstonden in totaal tien wooncomplexen met enkele duizenden woningen.



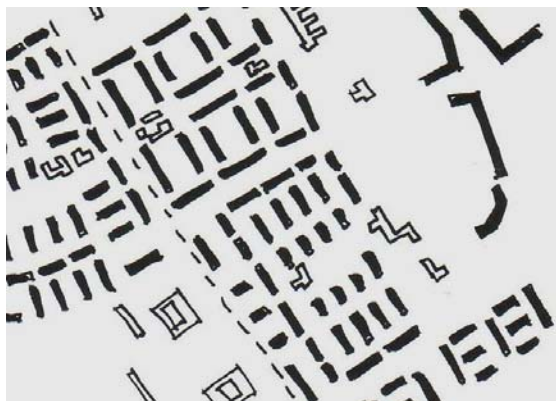
Hoyerswerda in vogelvlucht

De gebouwde realiteit van het centrum kwam er echter anders uit te zien dan op papier. Alle functies werden verenigd tot een centrumwarenhuis, het Centrum-Warenhaus met een Hauptkommunikationszentrum, gebouwd in 1968. Deze tekortkoming en de verpletterende monotonie doken op in de pers waarop de politiek-bestuurlijke



Hoyerswerda

belangstellingen zich op een nieuw 'voorbeeld-project' richten, op Cottbus. In 1981 bereikte het inwonertal van Hoyerwerda haar hoogtepunt, ze telde toentertijd 71.000 inwoners.



Stedenbouwkundige opzet Hoyerswerda

Plattenbau na de Wende

In het midden van de jaren '80 begon de monotonie van de blokken te storen. De ontwikkeling van het geïndustrialiseerde bouwproces leidde tot een enorme schaalvergroting resulterende in monofunctionele 'sociale' stadslandschappen waarin veelal de menselijke maat ontbreekt. Hierop richtten vele stedenbouwers zich weer op de tot dan toe geïgnoreerde stadscentra welke door de focus op

de buitenwijken dreigden te verpauperen.

Eind jaren '80 werd duidelijk dat het politieke doel om iedere familie van een woning te voorzien niet werd gehaald. De socialistische, geïndustrialiseerde massawoningbouw kwam daardoor politiek en economisch tot zijn einde, mede dankzij het economische reces van de DDR.

De DDR hield op 3 oktober 1990 op te bestaan; het grondgebied ging vanaf toen deel uitmaken van de Bundesrepubliek. Hierdoor kwam een migratie op gang van Oost- naar West-Duitsland met als gevolg dat vele steden in het voormalige Oost-Duitsland leegliepen, dit proces is nog steeds in volle gang. Voornamelijk ten aanzien van de Plattenbausiedlungen is de leegloop hoog. Dit door de veelal slechte staat van de woningen gecombineerd met haar slechte imago.

Van alle Plattenbau in de voormalige Oost-Europese communistische landen is na de val van het ijzeren gordijn 98% geprivatiseerd. De voormalige DDR vormt hierop echter een uitzondering daar ze gelijk werd overgedragen aan de Bundesrepubliek. De opkomende informele planning, oftewel het zelf initiëren van revitaliseringsprocessen waardoor de Oost-Europese staten worden gekenmerkt, blijft hierdoor in Duitsland uit.³⁸

³⁸ In Midden- en Oost-Europa gebeurt in extremo hetzelfde wat zich hier afspeelt: de door de overheid gegarandeerde collectieve arrangementen moeten het veld ruimen.

Het sterke sociale netwerk uit de DDR-tijd is met de Duitse eenwording verdwenen. Het netwerk werd in stand gehouden door de door de overheid opgelegde regels. De intrede van het kapitalisme en de daarmee gepaard gaande individualisering zorgen er echter voor dat de wijken niet meer naar behoren functioneren. De sterke sociale netwerken van toen vallen uiteen resulterend in verloedering van de wijken en de achteruitgang van hun imago. Ideologisch gezien reflecteerden de Platten de puurheid, eenvoud en eenheid welke de essentie waren van een socialistische maatschappij.

Intussen bemoeien vele architecten en stedenbouwkundigen zich met het opwaarderen van de attractiviteit van de Plattenbau. Door plattegronden te moderniseren, typologische veranderingen door te voeren, de openbare ruimte te herinrichten, infrastructurele wijzigingen te initiëren, het verminderen van het aantal verdiepingen of door het simpelweg veranderen van het kleurenpalet op de gevels -het meest toegepaste en het meest economische middel- probeert men de woningen beter verhuurbaar te maken en gebieden te revitaliseren. Dit alles om leegstand te voorkomen. In sommige gevallen wordt overgegaan op afbraak van de Platten, Rückbau, zoals in Swedt, Leipzig en Hoyerswerda.

Planning raakt in diskrediet en de zogenaamde 'informele planning' bloeit op. *Idealen in Beton*, blz 9

Op dit moment worden nieuwe concepten overwogen om van de platen nieuwe woningen op te trekken. Deze vorm van hergebruik is echter veelal economisch niet haalbaar. Wel zijn er projecten bekend waarbij men gehele bouwblokken transformeert. Voorbeelden hiervan zijn te vinden in Hoyerswerda.

Op hetzelfde moment is men echter begonnen met de opzetten van een gebalanceerde beoordeling van haar historie. Het staat buiten kijf dat onder haar historisch erfgoed architecten en kunst historici steeds weer nieuwe meesterwerken zullen ontdekken. De Plattenbaublokken op de voormalige Leninplatz in Berlijn zijn inmiddels in aanmerking gekomen voor een monumentenstatus,



Afbraak Platte

Karl-Marx-Allee I & II

De Karl-Marx-Allee I verloor direct na de Wende haar status. Ze werd, voornamelijk door de voormalige West-Duitsers, als propaganda machine bestempeld. Desondanks bezit ze grootse architectonische dan wel historische waarde. Door Aldo Rossi werd de Allee dan ook bestempeld als 'de laatste grote straat van Europa'.³⁹

In juli 1990 werd de Wohnungsbaugesellschaft Friedrichshain mbH gesticht, een woningbouw-coöperatie, welke de hele Karl-Marx-Allee onder haar hoede kreeg. Nadat de allee in 1970 tot monument werd verklaard gebeurde dit in oktober 1990 nogmaals.

Na deze verklaring begon men met omvangrijke saneringen. Deze richtten zich voornamelijk op de gevels van de blokken waarvan meer dan de helft van de 100.000 keramische tegels naar beneden was gekomen en in 1993 werden 2.950 woningen door een Duitse bank opgekocht. In 1996 werd het eerste volledig gereconstrueerde blok opgeleverd.

Door de politieke omkeer na de Wende verloor de Karl-Marx-Allee II haar functie als marcheerstraat en kon men ook hier beginnen met het saneren van de woningen. De herstructurering van het gebied, in

³⁹ Op citaat van Martin Durth, *Berliner Wohnquartiere*, blz 168

1996 geïnitieerd door het Planwerk Innenstadt⁴⁰, wordt geleid door het architectenbureau Meyer, Bach, Hebestreit, Sommerer en Gutachten. Naast het aantrekken van bedrijvigheid richt het plan zich op de verdichting van het gebied. De sanering zelf voorziet hoofdzakelijk in het opknappen van de gevels van de panden.

Marzahn - Hellersdorf

Het eigendom van de woningen in Marzahn is momenteel verdeeld over acht woningbouwverenigingen. De grootste, WBG Marzahn, bezit 30.000 woningen. Daarnaast zijn er zes coöperatieve woningbouwverenigingen en sinds kort enkele commerciële verhuurders. Na de invoering van het kapitalisme zijn er grote verschillen in inkomen en toekomstperspectieven tussen de voorheen gelijkwaardige bewoners ontstaan, waardoor de samenstelling van de wijk sterk aan verandering onderhevig is. Tevens heeft de wijk te kampen met een fors imagoverlies. Veel bewoners zijn weggetrokken op zoek naar werk;

⁴⁰ Planwerk Innenstadt werd door de Berlijnse Senaat op 18.05.1999 in het leven geroepen. Het oorspronkelijke concept was aan de hand van Peter Strieder en voorziet in stedenbouwkundige richtlijnen opgesteld na vele discussies tussen burgers, stedenbouwers, winkeliers en andere geïnteresseerden. Het is een veelal klassiek georiënteerde richtlijn waarbij de uitgangspunten teruggrijpen op de vooroorlogse tijd.

migranten uit postcommunistische landen zoeken er juist hun heil. De huidige leegstand bedraagt ongeveer 20%.



Kleurdifferentiatie in Marzahn

In begin jaren '90 werd sloop overwogen maar maatschappelijke acceptatie door de Oost-Duitsers en tevredenheid bij de bewoners zijn belangrijke argumenten geweest om de wijk te renoveren en wel vanuit een integrale planningsmethode. Dit werd mogelijk gemaakt door het goed functionerende overheidsapparaat van de Bundesrepubliek en de grotendeels gehandhaafde eigendomsverhoudingen. Van 1991 tot 1998 werd 4/5 van het woningbestand door de verschillende woningbouwverenigingen gerenoveerd.

De renovatie beperkte zich echter tot gevelisolatie, toepassing van kleur op de gevels, verbetering van

de technische installaties en het eventueel aanbrengen van nieuwe balkons. De typologieën werden niet aan de orde gesteld waardoor van woningdifferentiatie niet echt sprake is. Beelddifferentiatie is het sleutelwoord waarmee men de anonimiteit van Marzahn probeert te doorbreken.

Hoyerswerda

In Hoyerswerda is het inwonertal intussen drastisch afgenomen. Sinds de Wende is de stad wegens hoge werkloosheidsaantallen 25.000 inwoners verloren. De prognoses zien er navenant niet rooskleurig uit; het aantal van 43.000 inwoners in 2005 zal rond 2030 tot 30.000 slinken. Het zijn voornamelijk de jongeren die wegtrekken; de achterblijvende bevolking is veelal oud, werkloos (25%), kansarm en minder mobiel.



Van Platte naar eengezinswoning, Cottbus

Op dit moment brokkelt het draagvlak voor de -schaarse- voorzieningen in Hoyerswerda af. De economische impulsen die de stad krijgt zijn enkel en alleen van Staatskant. Door Rückbau probeert men de woningvoorraad te krimpen om leegstand tegen te gaan. Verder zet men in op de omvorming van het gehele gebied, de Lausitz, tot een modern woon- en ondernemingsgebied met als zwaartepunt recreatie. De vroegere dagbouw gebieden wil men omvormen tot recreatiegebied, het Lausitzer Seenland.



Platte omgebouwd tot kleinere eenheden

Architect Frank Zimmermann uit Cottbus bijvoorbeeld, heeft het voor elkaar gekregen om in Hoyerswerda een aantal eengezinswoningen te bouwen opgebouwd uit segmenten van oude Platten. Hij gaat dus verder dan uiterlijke,

cosmetische gevelverfraaiing waarmee men verscheidenheid wil voorspiegelen. Zijn veranderingen zijn tevens van typologische aard: zo heeft hij eveneens een Platte omgebouwd tot bejaardencentrum.

In Hoyerswerda probeert men werkelijk wat te veranderen aan de penibele situatie. De 'Kunstverein' is hiervoor exemplarisch: ze is een hecht team dat de Plattenbau in Hoyerswerda door middel van lezingen, excursies en debatten in een ander daglicht tracht te zetten en ze daarmee aan de man te brengen.

Nawoord

Plattenbau, het Duitse begrip voor platenbouw, het bouwen met grote platen, is een geïndustrialiseerde montagebouwwijze waarbij volledig geprefabriceerde panelen ter grootte van verdiepingshoge gevel-, wand- en vloerelementen voorzien van ramen, deuren en soms zelfs behang op de bouwplaats werden gemonteerd tot gestapelde woningen. Door de ontwikkeling van deze Plattenbau heeft de DDR ten tijde van haar regime haar politieke, economische en socialistische idealen letterlijk tastbaar gemaakt. Aan de 1,52 miljoen woningen die middels de

Plattenbouwmethode werden gebouwd ging een lang traject vooraf. Politieke wisselingen en ideologische veranderingen, die zich vooral hebben afgetekend tijdens de bouw van de Karl-Marx Allee I en de Karl-Marx Allee II, hebben de Plattenbau gaandeweg gevormd tot wat ze uiteindelijk is geworden. Ze heeft verschillende ontwikkelingsstadia stadia gekend waarbij de nadruk lag op de rationalisering van het bouwproces. Niet alleen de verschillende gebouwonderdelen maar ook de typologieën werden gaandeweg gestandaardiseerd. De architectuur van woongroepen en wooncomplexen moest, geheel volgens socialistische idealen, het gemeenschappelijke van de bewoners uitdragen: het collectief is dan ook typerend voor de woningbouw ten tijde van de DDR.

De Plattenbau wordt doorgaans niet losgezien van het socialistische regime; toch reiken de wortels van het geprefabriceerd bouwen naar een veel vroegere periode: de industriële revolutie. De methode is, anders dan vaak aangehaald, niet zuiver socialistisch. Er zijn vele voorbeelden van woonwijken in West-Europa welke in de 60er en 70er jaren middels een geprefabriceerde bouwmethode zijn gebouwd. 'De zogenoemde catalogi van gestandaardiseerde constructieonderdelen zijn nooit ofte nimmer ontwikkeld door woningbouwcoöperaties in

socialistische landen. Hun ware wortels liggen in het vroege kapitalisme, in een samenleving die verlangde naar het rationaliseren van het productieproces'.⁴¹ Voorbeelden daarvan zijn Berlin-Gropiusstadt, Bremen-Blockdiek, Frankfurt am Main-Nordweststadt, Hamburg-Mümmelmannsberg, en eveneens vergelijkbaar gebouwde delen van Liverpool, Manchester alsook de Bijlmermeer in Amsterdam. Allen veelal gebouwd naar modernistische richtlijnen van de CIAM.

De stedenbouwkundige alsook de woonideologieën van de DDR verzetten zich juist tegen het gedachtegoed van de CIAM, ze wilden voorkomen dat hun planning zou leiden tot het oplossen van de stad in uniforme, centrumloze, modernistische tuinsteden zoals bij de CIAM welke tevens het formalisme en constructivisme omarmde. Ze wees het modernisme af als 'esthetiek zonder sociale dimensie' en richtte zich zelf volledig op de collectieve woningbouw.

Door de vele economische recessen die de DDR gedurende haar bestaan kende en de ambitieuze woningbouw doelen die men zich stelde, de realisatie van 200.000 appartementen per jaar, was men destijds genoodzaakt zich toe te leggen op ver

⁴¹ So-called catalogues of standardized constructions were by no means invented by house-building combines in socialist countries. Their true roots lie in early capitalism, in a society that was anxious to rationalize the process of production. *Project Russia #25*

doorgevoerde industrialisatie van de bouw. Deze heeft geleid tot de ontwikkeling van de Plattenbau welke uitstekend aansloot op de socialistische stedenbouwkundige dan wel woningbouwidealen van de DDR. Esthetische en architectonische idealen moesten door de rationalisering in de loop van de tijd echter wijken. De ontwikkeling van een generationaliseerd bouwproces leidde in de DDR tot een enorme schaalvergroting resulterende in monofunctionele 'sociale' stadslandschappen waarin veelal de menselijke maat ontbreekt.

Juist hierdoor wordt de Plattenbau nu doorgaans afgedaan als een socialistische farce: het 'sociale imperatief zelf bleek niet meer te kunnen opbrengen dan fantasieloze Plattenbau met minuscule tweekamerwoningen'⁴² aldus Anna Tilroe. Cor Wagenaar zegt hierover: afgezien van het kortstondige socialistisch-realistische intermezzo, lijkt de naoorlogse 'socialistische' stad de meest welsprekende uitdrukking te zijn van de principes die rond 1930 op de CIAM waren geformuleerd.⁴³ Het modernistische gedachtegoed van de CIAM die de DDR afwees lijkt ze juist ongewild te hebben verwezenlijkt. De vraag rijst of dit echter wel een juiste opvatting is.

Er is een groot verschil waar te nemen tussen de postcommunistische- en de West-Europese

'Plattenbau': ondanks dat een vijfde deel van de Platten in de DDR nu leegstaat en ze onderhevig is aan verdere leegloop gecombineerd met een slecht imago werkte de Plattenbau tijdens het socialisme namelijk wél. Tegenwoordig worden de Plattenbouw Siedlungen veelal aangehaald als problematisch: de stedenbouwkundige opzet, de woninggroottes, hun staat van onderhoud, de veelal decentrale ligging van de wijken en diversiteit van typologieën of juist het gemis hiervan worden als achterhaald beschouwd. Toch functioneerden de Platten tijdens het socialistische regime naar behoren. Ze zijn pas na de val de muur in een ander daglicht komen te staan.

Tijdens het Socialisme moesten de veranderingen in de samenstelling en huisvesting van de bevolking bijdragen aan het ontstaan van een nieuwe Socialistische maatschappij. Om de socialistische levenswijze te bevorderen werd men als men in een Platte woonde verplicht zich aan te sluiten bij de bewonersvereniging. Deze voorzag in het ontstaan van een sterk sociaal netwerk tussen de bewoners. Deze 'opgelegde' top-down vorm van sociaal cohesie, tezamen met de uniformiteit van de Platten waarbij men met de plaatsing van de bewoners sociale gelijkheid nastreefde, moesten de socialistische ideologieën van het land versterken. Dit gegeven, samen met de toentertijd hoge kwaliteit van de woningen maakte de

⁴² Anna Tilroe, *Idealen in Beton*, blz 21

⁴³ Cor Wagenaar, *Idealen in Beton*, blz 8

Plattenbausiedlungen destijds doorgaans tot een succes.

Het sterke sociale netwerk uit de DDR-tijd is met de Duitse eenwording echter verdwenen. Door de intrede van het kapitalisme en de daarmee gepaard gaande individualisering functioneren de wijken vanaf de Wende geleidelijk niet meer naar behoren. Dit valt te wijten aan de teloorgang van de sterke sociale netwerken van toen, ze werden enkel in stand gehouden door de door de overheid opgelegde regels.

Momenteel wordt er alles aan gedaan om de attractiviteit van de Plattenbau op te waarderen. Architecten en stedenbouwkundigen zetten verschillende methoden in om gehele wijken te revitaliseren. Dit is in de DDR mogelijk daar ze na de Wende werd overgedragen aan de Bundesrepubliek; in tegenstelling tot de overige postcommunistische landen waar 98% van de Platten is geprivatiseerd kwam de Plattenbau in Duitsland in handen van woningbouwverenigingen.

In sommige gevallen wordt overgegaan op afbraak van de Platten, Rückbau; men probeert de woningen echter doorgaans beter verhuurbaar te maken door de woningen te renoveren en het kleurenpalet van de gevel te veranderen, tevens wordt de openbare ruimte vaak heringericht. Het moderniseren van plattegronden, het doorvoeren van typologische veranderingen, het verlagen van

het aantal verdiepingen zijn echter middelen die als enige perspectief bieden aan een werkelijk integrale revitalisering van de Platten. Ondanks dat ze de sociale cohesie van voor de Wende nooit zal herwinnen zijn dit de enige mogelijkheden om een antwoord te geven op de door als gevolg van de politieke systeemwisseling veranderde behoeftes van de huidige Plattenbau-bewoners.

Plattenbau kan niet los worden gezien van hun historisch kader. Enkel door dit te doorgronden kan men de Platten op waarde schatten en inzien dat ze niet achterhaald zijn. Ze zullen vanuit onze huidige beleving maatschappelijk geaccepteerd moeten worden, op hun historische waarde worden geschat en als potentieel worden gezien: door middel van goede revitalisering zijn ze nog een lang leven beschoren.

Literatuurlijst

M. Braum e.a., *Berliner Wohnquartiere, ein Führer durch 70 Siedlungen*, Dietrich Reimer Verlag Berlin, Berlin 2003.

K.T. Brenner, *Heterotope, eine Urbanisierungsstrategie entwickelt am Beispiel der grossiedlungen Hellersdorf, Höenschönhausen und Marzahn in Berlin*, Erst & Sohn Verlag, Würzburg 1995.

M. Dings, C. Wagenaar e.a., *Idealen in Beton, Verkenningen in Midden- en Oost-Europa*, NAI Uitgevers, Rotterdam 2004.

K. Dörhöfer(Hg), *Wohnkultur und Plattenbau, Beispiele aus Berlin und Budapest*, Dietrich Reimer Verlag Berlin, Berlin 1994.

A. Schätze, *Zwischen Bauhaus und Stalinallee, Architekturdiskussion im östlichen Deutschland 1945–1955*, Bauwelt-Fundamente 95, Vieweg, Braunschweig 1991

J. Meuser, *The Aesthetics of the Plattenbau, historical heritage and perspectives*, Project Russia #25, 1996

www.iemb.de

www.lxk.de

www.stefan-forster-architekten.de

www.wikipedia.nl/de

